

LENA JARLÖV

Kvinnoperspektiv på fritidsboendet

*Med utgångspunkt i
två undersökningar, en av familjer
som bosatt sig permanent i fritidshus och
en av familjer med fritidshus och stadslägenhet,
visar Lena Jarlov att det finns köns-
bundna skillnader i förhållandet
till fritidshuset.*

Det råder en allmänt utbredd uppfattning om att den växande efterfrågan på fritidshus är ett utslag av vårt ökade välstånd. Ytligt sett kan den slutsatsen förefalla självklar och obestridlig. För många människor har fritidshuset kommit att bli den logiska investeringen av överskottsmedel sedan mera omedelbara behov av bra bostad, mat, kläder och transportmedel tillgodosetts.

Men varför har just fritidshuset kommit att bli detta självklara tillskott till välfärden för allt fler? Varför inte resor, konst, musikinstrument, hästkapplöpningar, diamanter eller något annat? Orsakerna måste sökas i den totala livssituation, som människorna i vårt samhälle befinner sig i. Vad betyder fritidshuset för innehavaren och hans familj? Och vad betyder avsaknaden av fritidshus för dem, som inte har möjlighet att skaffa något? – Om svaret på den senare frågan blir, att avsaknaden av fritidshus är en allvarlig brist för människor i ett samhälle som vårt, så är en naturlig följdfråga: Hur kan vi avhjälpa den bristen? Genom att öka möjligheterna att skaffa fritidshus eller genom att vidta förändringar inom andra områden av livssituationen? Detta är problem som jag arbetat med under flera år i min forskningsverksamhet vid arkitekturinstitutionen på Chalmers tekniska högskola.

Denna artikel bygger på tankar, som vuxit fram under mina studier av fritidsboendets betydelse för människor. Det dröjde

en stund innan det gick upp för mig att människor ibland måste delas in i kvinnor och män för att resultatet ska bli meningsfullt. För mig är alltså detta perspektiv ganska nytt och ovant och jag vill gärna ha synpunkter på mina iakttagelser, såväl bekräftelser som invändningar.

Studie bland 'permanentare'

Den första insikten om att det finns grundläggande skillnader i kvinnors och mäns förhållande till boendet och fritidsboendet fick jag när jag gjorde en liten intervjuundersökning bland människor, som bosatt sig permanent i ett fritidshusområde några mil utanför Göteborg. Jag ville där försöka få fram vilka faktorer i detta lantliga boende, som tillmättes så högt värde att man valde det framför ett boende med högre standard, större utrymme, bättre service och kortare väg till arbetet.

Skälet till att jag valde att undersöka permanentboendet för att få svar på frågan om fritidsboendets betydelse var att jag hade funnit att just denna grupp, som bosatt sig permanent i fritidshus, är unik genom att praktiskt taget ingen har fritidshus eller tycks ha någon önskan att skaffa sådant. Detta gäller såväl kvinnorna som männen. De förefaller alltså i sitt boende lyckas tillfredsställa de 'behov', som alstrar efterfrågan på fritidshus. Jag har också funnit att många av motiven till deras bosättning är desamma, som uppges av människor inom

motsvarande samhällsklasser till att ha fritidshus.

Jag fann i denna undersökning, att det i flera fall verkligen var *män*, som valde, dvs mannen i familjen. I femton av de intervjuade arton familjerna fanns både man och hustru. I fem av dessa hade hustrun genom övertalning, 'provår' och i ett fall genom utpressning – mannen flyttade helt enkelt ut med barnen – förmått bosätta sig därute. I en av de övriga familjerna hade kvinnan haft mycket aktiv del i flyttningen och de båda familjer, som bestod av mor och barn var det kvinnornas eget initiativ, som styrte utflyttningen. Några män, som flyttat ut mot sin vilja kunde jag emellertid inte finna.

Skapande verksamhet i boendet i stället för i arbetet?

Frågan om olika samhällsklassers förhållningssätt till sitt boende – fritidsboende är lika väsentligt som frågan om det könsbestämda förhållningssättet. Mina studier tyder på att en av boendets – fritidsboendets viktigaste funktioner för många människor är att tillfredsställa deras arbetslust, deras skaparförmåga, deras behov av egen, fri verksamhet. Att detta hänger samman med deras övriga livsvillkor och framförallt deras arbetsvillkor förefaller uppenbart. Sambandet är dock inte kristallklart. För somliga människor har ett otillfredsställande arbete en passiviserande inverkan på fritiden. Man kan också finna ett tillbakadragande till familj och hem – ett mönster som framträder i mina intervjupersoners hängivna omsorg om sina hus och tomter. Detta förhållande har studerats av psykologen Bertil Gardell (Gardell 1974, s 256).

Eftersom klasskillnaderna grundar sig på arbetsdelningen har boendets uppgift som föremål för 'själverksamhet' olika vikt för olika samhällsklasser. Men arbetsdelningen är också grunden till de könsroller, som ger män och kvinnor olika arbetsuppgifter. Därmed får boendet olika betydelse för dem.

Studium av fritidsboende

Jag har framför allt ägnat mig åt arbetarklassens förhållanden. I det nämnda permanentningsområdet bor huvudsakligen arbetare och lägre tjänstemän. Jag har nyligen påbörjat en studie av fritidsboende i ett planlagt område med ca 40 stugor några mil utanför Göteborg. Husen är byggda omkring 1960, 35–40 m² med tomter på ca 400 m², alltså mycket anspråkslösa. Innehavarna här är också arbetare och lägre tjänstemän och bor med några undantag i lägenheter i Göteborg. Från denna undersökning kan jag ännu bara redovisa brottstycken. Jag har intervjuat elva familjer. Vis av erfarenheten från förra undersökningen, där jag intervjuade familjevis eller på måfå mannen eller hustrun – vem som ville ställa upp – har jag här uttryckligen bett att få tala med mannen och hustrun var för sig. Några barn har inte funnits att intervjua eftersom dessa alla var vuxna och utflugna.

Arbetskraft är något man säljer för att leva.

I båda undersökningarna visar de förvärvsarbetande en uttalat instrumentell syn på sitt arbete, dvs de betraktar det huvudsakligen som en inkomstkälla (Gardell 1974, s 258). Det personliga utbytet i form av stimulans, skaparglädje eller stark självkänsla förefaller inte vara särskilt omfattande. Få säger sig vantrivas, de flesta ser det närmast som en självklarhet att sin arbetskraft är något som man säljer för att kunna leva resten av tiden. Naturligtvis finns här stora variationer både i den faktiska situationen och i upplevelsen av den, och många tolkningsmöjligheter. Vad jag med säkerhet vågar påstå är i alla fall, att för de allra flesta av dessa människor är arbetet inte den del av livet, som gör det värt att leva.

Människan är en skapande varelse.

Utgångspunkten för mitt antagande om boendets betydelse som föremål för skapande verksamhet är uppfattningen att människan i grunden är en varelse full av

skaparlust. Bl a den amerikanske psykologen Erich Fromm har i många böcker framfört detta. Han karakteriserar människan som en skapande varelse, som ständigt strävar efter att 'överskrida sina gränser', att 'växa'. Om hon av olika omständigheter hämmas i denna sin strävan kan hennes positiva möjligheter i stället ta sig uttryck i destruktiva tendenser eller i passivitet, leda och likgiltighet. Om samhällets organisation av produktionsförhållandena, av arbetslivet, inte ger människorna tillräckliga möjligheter till skapande och växande, har de två utvägar – antingen att tillfredsställa dessa inneboende drifter utanför arbetslivet, t ex i fritidsverksamheter eller i boendet, eller att söka förtränga dem, fly undan dem t ex genom drogmisbruk, hektiskt nöjesliv eller deltagande i fanatiska rörelser. Ofta resulterar de senare utvägarna i psykisk sjukdom. (Fromm 1945, 1955 och 1973. Se också Bahro 1979, Kosik 1979, Málek 1969, Marković 1972).

Allt det frivilliga arbete, som utförs i det egna huset, i trädgården och med båtar och andra fritidsartiklar, stämmer väl in i detta perspektiv. Men har den sortens fritidsarbete samma betydelse för kvinnor som för män?

Han måste ju ha något att göra.

Det ligger nära till hands att förklara dessa könsbestämda skillnader i uppfattningen av fritidshuset liksom av den permanentade fritidsbostaden med skillnaderna i arbetsvillkor såväl inom produktionen som inom reproduktionen. Genom övergången från naturhushållning till industriell produktion försvann mannens arbetsuppgifter inom hemmet och familjen samtidigt som arbetsuppgifterna i produktionen successivt blev allt monotonare och mer fragmenterade. Förnuftigt sett har han naturligtvis lika många arbetsuppgifter i hemmet som en förvärvsarbetande hustru, men i den patriarkaliska kulturen är det inte alltid förnuftet som styr. Mannen ser helt enkelt ingen uppgift att fylla på sin fritid. Han behöver något att göra. Och han gör det som han har lärt sig att män ska göra och som bereder honom glädje, för att det ger

ett synligt resultat. Kanske ger det honom en liten extra tillfredsställelse att resultatet ramar in hans familj, knyter den hårdare till honom, bekräftar att han är nödvändig för den? I sitt självpåtaga arbete återförenar han hjärnans och handens enhet, han planerar, beslutar och genomför sitt verk efter sitt eget sinne. Han kallar det för frihet. Frihet att göra vad man vill, att själv bestämma. Sådana uttryck återkommer ständigt i intervjuerna.

Kvinnoarbetet innehåller skapande moment.

Kvinnans arbete i reproduktionen har inte förändrats på samma sätt som mannens genom den industriella produktionens genombrott. I produktionen är villkoren desamma som för mannen eller värre. Men barnafödandet, mycket av hemarbetet, det praktiska arbetet med barn, gamla och sjuka och det osynliga arbetet med socialisation och kommunikation inom familjen, har inte kunnat rationaliseras nämnvärt. Det kan inte tidsstuderas och förplaneras särskilt noga, men det kan inte heller förenklas eller fragmentiseras på samma sätt som industriell produktion. Det innehåller moment av överraskningar och oförutsedda problem, som kräver improviserade lösningar och tar den kreativa förmågan i anspråk. Även om det är tungt och krävande innehåller det också moment, som är utvecklande och belönande. Den del av arbetet, som är inriktad på att 'utforma vardagen, d v s skapa ordning, smycka och försköna' (Werner 1981, s 201) innehåller också stora kreativa möjligheter. Även kvinnor, som inte bildar familj, socialiseras mer eller mindre in i detta mönster.

Kvinnlig anpassning?

Hur gick det då för kvinnorna, som fick övertalas för att flytta ut i fritidshuset? Trots ihärdiga ansträngningar har jag inte lyckats finna några tecken på vantrivsel hos dem. De uttalar sig lika lyriskt som sina män om friheten på landet, om de fina grannkontakterna och om hjälpsamheten mellan människor där ute. Ingen av dem vill flytta tillbaka till stan.

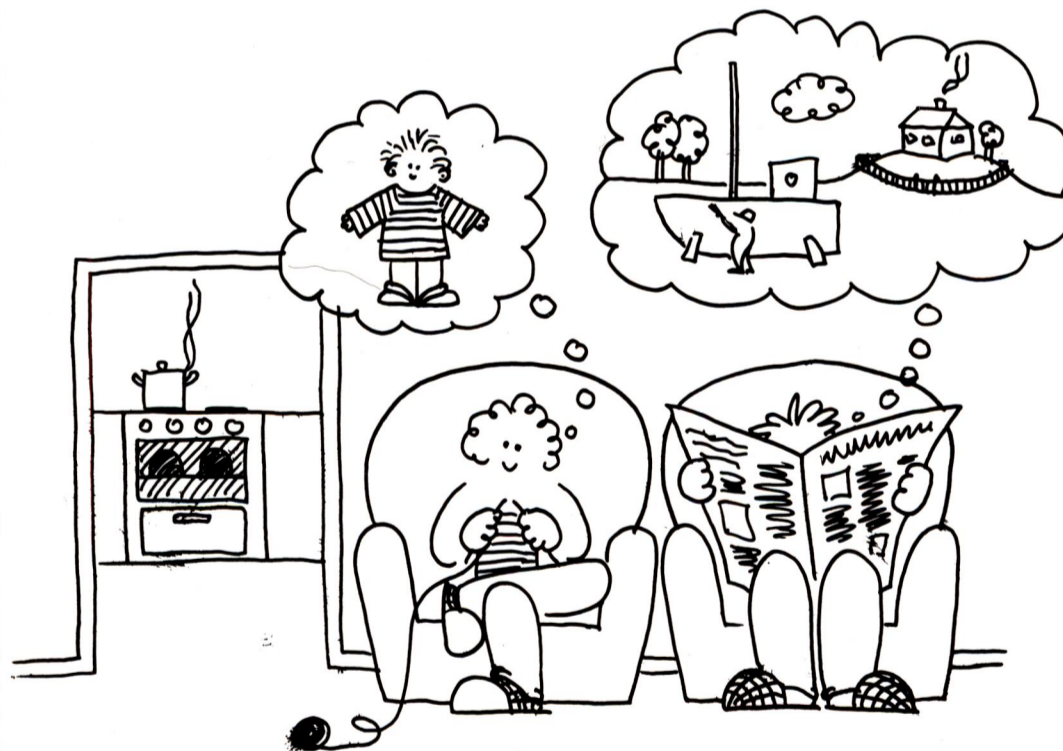
Har verkligheten ute i fritidsområdet bjudit på så positiva överraskningar att kvinnornas farhågor helt kommit på skam? Eller döljer de sina innersta tankar? Har de kanske böjt sig för nödvändigheten att hålla ihop familjen och därför styrt in hela sitt jag på att göra det bästa möjliga av situationen och genom denna viljeanstängning lyckats anpassa sig?

I en norsk sammanfattning av den engelske psykiatern Laings och andra familjepsykologers problemställningar karakteriseras familjen på följande vis:

'Bristande självständighet hindrar familjemedlemmarna från att vara sig själva, de måste i stället spela rigida roller för att kunna vara säkra på varandra, beteendet måste alltid anpassas till den andres behov i så hög grad att självständig, egen upplevelse omöjliggörs. Det är filtrering och amputering av upplevelsen, där allt som inte stämmer med normer, tabun och familjemyter skärs bort.' (Arild Gjertsen, Familiens död. Kontrast, 41, nr 5-6 1973, citerad i Holter 1976, sv övers, s 23.)

Beskriver detta citat de övertalade kvinnornas situation? Beskriver det även de övriga kvinnornas situation? Är männen kanske lika hjälplösa offer i detta rollspel? Jag har inget svar, men jag vill fortsätta att beskriva 'spelet' genom att diskutera männens och kvinnornas olika fritidssysselsättningar.

Kvinnorna handarbetar, på landet som i stan. En mycket stor del av de intervjuade kvinnorna uppger handarbete som en viktig fritidssysselsättning. Detta bekräftas av andra undersökningar, t ex Karla Werners studie av kvinnoliv i småhusområden (Werner 1981, s 167). Det är en skapande verksamhet, som lätt kan anpassas till övriga villkor. Det kan kombineras med många av de uppgifter, som tar kvinnor i anspråk. Man kan sticka eller virka medan man övervakar småbarnen eller förhör de äldre på läxor, man kan avbryta handarbetandet för att ta brödet ur ugnen, man kan ta till det även när man bara har en kort stund till övers.

Ill: Camilla Wessman.

Mannens hobby bör betraktas som ett arbete.

Mannens hobbyverksamhet är mestadels av annan karaktär. Ofta måste han lämna bostaden för att ägna sig åt dem och han måste ha en viss sammanhängande tid för att det skall löna sig att sätta igång. De är på intet sätt utformade så att de går att kombinera med barnpassning eller matlagning. Därför krävs det också att de tas på allvar och behandlas med tillbörlig aktning av de övriga familjemedlemmarna. Helst bör de betraktas som arbete. Vem kan förvägra sin make att ägna hela vårsöndagen åt att skrapa båten bara för att det är hans tur att laga middag? Den, som insisterar på att han ska inställa fisketuren för att det finns massor av otvättad tvätt att sköta, kommer att anses som en trist ragata. Men blir frun tagen på allvar om hon vägrar laga middag för att hon ska brodera färdigt en duk? Eller låter bli att tvätta för att i stället sitta och virka? Mannens arbete med båt och fritidshus ses gärna som ett viktigt arbete för hela familjens lycka. Men duken, gardinerna och de hemstickade sockorna har sällan samma status. Få människor, inte ens de flesta kvinnor, ifrågasätter detta tillstånd. Så invanda är vi i en tillvaro, där alla begrepp är mansdefinierade, där fritid, hobby och arbete beskrivs och värderas utifrån ett manligt perspektiv.

Detta manliga perspektiv drabbar inte bara arbetarkvinnorna utan också kvinnor ur högre samhällsklasser. Den allmänt omfattade synen på fritidshuset främst som en plats för omväxling, miljöombyte och vila gäller i första hand människor, som kan tillfredsställa sin lust till fritt skapande arbete på annat håll – kanske i sitt förvärvsarbete, kanske i ett permanentboende i villa med trädgård, kanske i politisk eller konstnärlig verksamhet. Och den gäller i första hand männen. Kvinnorna i dessa familjer delar i stor utsträckning arbetarklasskvinnornas börda av extra arbete, som fritidsboendet också innebär och som mest sköts av kvinnor. Förutom alla praktiska moment som inköp, packning och dubbelstädning finns en stor, osynlig arbetsbörda i form av planering och puzzlande av familjemedlemmarnas olika viljor, planer,

arbetsstider och transportmöjligheter.

Men vi möter sällan kvinnornas klagomål över detta. Bilden av den lyckliga familjen i den trädomsusade stugan, av barnaskratt i ljusa sommarhagar, genomsyrar så vår kultur, att stora uppoffringar anses värda för att realisera den. Och möjligheten att förverkliga den kanske är en belöning god nog för allt detta arbete? Det anmärkningsvärda är bara hur osynligt detta extra arbete har gjorts och hur rekreativsmotivet, som i hög grad är definierat från ett manligt perspektiv, kommit att dominera utformningen av ett livsmönster, där fritidshuset utgör toppen på välfärdsberget.

De mest påtagliga uttrycken för denna extra arbetsbörda har jag funnit hos kvinnor, som flyttat ut permanent i fritidshus, dels i min egen studie och dels i en undersökning från Göteborgs fastighetskontor, publicerad under titeln 'Varför flyttar göteborgare till förorterna?' (Pineus 1979). Följande citat från intervjuade kvinnor i den senare undersökningen (i opublicerat intervju-material) kan få illustrera mitt påstående:

'— — — det viktigaste för min del var att jag blev så förbaskat trött på att åka och åka, packa upp och packa ner. — — — Ja, jag kan inte ha två hem. Nu har jag ett hem, det är väldigt bra. Jag kan inte begripa hur folk orkar åka varje helg kanske i trettio år.'

'Det blev väldigt dyrt att ha två ställen och jobbigt var det. — — — men då på fredag då fick jag handla på eftermiddagen på jobbet och packa på middagsrasten — — — nu bodde jag så nära — — — så jag för hem och packa och ställde på balkongen så det var klart när jag kom hem från jobbet — bara sticka i väg. Och så packa upp här, packa ner igen på söndag och så packa upp i stan. Och det var ett farligt fejande.'

'Ja, detta att man har sommarställe och året-runtbostad kombinerat, det tror jag absolut är en fördel så att man slipper detta flackande över helgerna. Särskilt när man har barn och så där, det är stor packning då man ska ge sig iväg. Så det är absolut en fördel att man kan bo här året runt.'

Några motsvarande uttalanden från män har jag inte funnit.

En materiell bas för gemenskap

Låt oss emellertid inte förledas till några förenklade slutsatser eller svart-vitmålningar av fritidsboendet som fenomen. Det finns också motiv som kvinnor och män har gemensamt. Ett sådant är att man vill ha en samlingspunkt för familjen. Klaus Ottomeyer framhåller i boken 'Människan under kapitalismen' hur nödvändigt det är för människor att försöka finna en materiell bas för sina relationer till andra (Ottomeyer, sv övers 1978, s 114). I det kapitalistiska samhället utgör inte längre produktionen denna bas, varför människorna tvingas söka den på den privata konsumtionens område, tex i pysslet med hus och hem. Harriet Holter beskriver hur både den borgerliga och den proletära familjen sedan den industriella produktionens genombrott förändrats mot en allt mer lågfunktionell enhet. Allt fler arbetsuppgifter förs ut ifrån familjen, familjemedlemmarna specialiseras på var sitt håll. Grundvalen för gemenskap blir helt avhängig av känslomässiga förhållanden. Detta gör familjen orhört sårbar och utgör ett av de största hoten mot dess bestånd (Holter et al 1976). Det gemensamma extra arbete, som man tar på sig genom att skaffa en villa eller ett fritidshus kan ses som en strävan att komplettera de känslomässiga relationerna med en materiell bas. Många mödrar och fäder uppger det främsta motivet att skaffa fritidshus vara 'för barnens skull'. Förutom att barnen be-

Ill: Camilla Wessman

höver vara på landet, andas frisk luft och kunna röra sig fritt, behöver de en plats att 'ha minnen ifrån', som en mor uttryckte det. Också detta tolkar jag som ett led i kampen mot de familjesplittrande krafterna i samhället. I en tid, som präglas av arbetskraftens rörlighet, och då hyreslägenheten oftare har karaktären av en tillfällig bostad än ett varaktigt hem, får fritidshuset för många utgöra den fasta punkt i tillvaron, där barnen förväntas få ett slags rötter. Många gånger är det också ett surrogat för ett ouppnåeligt eget hus för permanent bruk.

Ill: Camilla Wessman

Kolonier och arbetsplatser i bostadsområdena

I mitt arbete som arkitekt vill jag åstadkomma snabba, genomförbara lösningar på de problem, som jag finner som forskare. Just nu går min strävan ut på att finna vägar att berika bostadsområden med möjligheter till sådana skapande verksamheter som gläder så många, särskilt män, i fritidsboendet. Koloniområden helt nära bostaden med möjligheter till odling, byggnad, murande efter eget sinne, med minimal planering från myndigheter skulle lätt kunna åstadkommas vid många av våra förortsområden. En eftergift till individuella, patriarkaliska, samhällsbevarande drifter?

Kanske, men också med potentiella möjligheter till bieffekter, som minskade arbetsbördor för kvinnor genom minskat dubbelboende, ökad gemenskap i bostadsområdena genom att invånarna stannar kvar på sin fritid och träffas i koloniarbetet utanför huset, möjligheter för barn att se vuxna i arbete och att själva få delta. Sådana skaparmöjligheter, kompletterade med produktiva arbetsplatser i bostadsområdena skulle kunna vara ett steg på vägen mot att återförening arbete-boende-fritid, och därmed också lägga grunden för en kulturell utveckling, där den mänskliga skaparförmågan inte stoppar vid grinden till den egna lilla stugan utan kan utvecklas i gemenskap och ta sig värdigare uttryck.

LITTERATUR

- Bahro Rudolf: *Alternativet* (1977), Bokomotiv Förlags AB Sthlm 1979.
 Fromm Erich: *Flykten från friheten* (1945), Natur och Kultur Sthlm 1971.
 Fromm Erich: *Ett friskare samhälle* (1955), Tidens Förlag Sthlm 1976.
 Fromm Erich: *Den destruktiva människan* (1973), Natur och Kultur Sthlm 1976.
 Gardell Bertil: *Arbetets roll och övriga livsroller i antologin Samhällsförändringar och brottslighet*, red Åke Daun et al, Tidens Förlag Folksam Sthlm 1974.
 Holter Harriet et al: *Familjen i klassamhället* (1975), Aldus Sthlm 1976.
 Jarlov Lena: *Vad betyder olika faktorer i bostadsmiljön för efterfrågan på fritidshus?* Rapport till fritidsboendekommittén juni 1980, Inst för arkitektur, Chalmers Tekniska Högskola.
 Kosik Karel: *Det konkretas dialektik* (1963), Röda Bokförlaget AB Göteborg 1979.
 Málek Ivan: *Creativity and Social Change* i The Place of Value in a World of Facts, Proceedings of the Fourteenth Nobel Symposium, Sthlm Sept 15–20, edited by Arne Tiselius and Sam Nilsson, Almqvist & Wiksell Sthlm.
 Marković Mihailo: *Att utveckla socialismen* (1971), Det Nya Samhället 2, Prisma Sthlm 1972.

Ottomeyer Klaus: *Människan under kapitalismen* (1977), Röda Bokförlaget AB Göteborg 1978.

Pineus Viveca: *Varför flyttar göteborgare till förorterna?* Flyttundersökning Göteborgs fastighetskontor 1979.

Werner Karla: *Egen härd*, Gidlunds Sthlm 1981.

SUMMARY

The article is primarily based on two studies; one of individuals who have permanently settled in weekend cottages and one of families with both weekend cottages and town flats (which has not been completed). In this latter study men and women are interviewed separately. The results suggest that men and women view weekend houses differently and this in turn is placed in relation to their different working conditions within production and reproduction. Class differences, which are also linked to the division of labour, are in addition pointed out. My starting point is that man is a being who is basically full of the desire for creativity.

To illustrate the ways in which concepts such as recreation, hobbies and work are male defined, men's and women's different leisure activities are described. Here we see that men busying themselves with the upkeep of weekend houses and boats is seen as work worthy of respect while women's knitting and needlework accords considerably lower status. The extra work for women that weekend cottages entail in the form of shopping, cleaning, packing and planning has been made invisible by the conventional definition of weekend houses as being in the first place a source of recreation.

In conclusion, a means to enriching the ordinary housing environment and of reducing the 'flight' to weekend cottages is outlined. Nearby garden allotments and 'do-it-yourself' projects, which are free from close planning by the authorities, are suggested. These together with productive places of work within the housing area could be a step towards a reunion of work-housing-leisure.

Lena Jarlov
 Pl 105
 450 34 Fiskebäckskil
 Sweden